

ENYEDI ISTVÁN
II. RÁKÓCZI GYÖRGY FEJEDELEM
LENGYELORSZÁGI UTJÁNAK
ÉS HÁBORÚJÁNAK ALKALMATOSSÁGA

A svécusok mind a lengyel koronáért, mind a svéciai titullal való élésért, régtől fogva háborgatják és pusztítják vala hadakkal Lengyelországot, annyira, hogy az ország fővárosa Krakkó svécusok által elfoglaltatott vala. Minthogy penig ezen kívül is sem muszkákkal, sem kozákokkal, a szomszédságban nem valának békeségesek; felette valának rajta, mint szerezhetnének jövőendőbeli fundamentomos securitást, és megmaradás felől való reménységet. Mire nézve az országnak egykori gyűlésében, egy közönséges discursusban (mely azután irás által is publicáltaték), concludáltak a regnicolák arról, hogy még most jó idején kellene valamely keresztyén fejedelmet jövőendőbeli javokra segítségért, a királyi successiónak s koronának oblatiójával megkínálni, s requirálni, a ki az országot mind a jelen való szorongató szükségben megsegétené, mind penig, ha mostani királyoknak Johannes Casimirusnak szerencsétlen hadakozása, annál inkább halála történnék, boldogul gubernálná. Tettének vala fel penig discursusokban a szomszéd keresztyén fejedelmek közzül hármat, ugmint, III-dik Ferdinánd római császárt és királyt, a brandeburgumi electort, és az erdélyi fejedelmet II-dik Rákóczi Györgyöt.

Ezeknek személyeket, állapotjokat és egyéb requisitumokat is, melyek ez iránt megkivántatnak, meghányván vetvén végre nyugodtanak meg Rákóczi György személyén. Kit in anno 1656. mindjára szép és pompás legatio által a respublica megtaláltatván, sok szép igen drága ajándékot is küldvén, a koronának és királyságban való jövőendőbeli successiónak reménységét offerálák nékie, ha tudniillik ily szoros ügyében az országot megsegétené; kívánván, hogy annak bizonyosságára a

fija Rákóczi Ferencz azon lengyeleknek kezek és neveltetések alá adatnék (ki még akkor mintegy tiz esztendő s vala) jó idején.

De ez alatt a svécusok és kozákok is magok társaságokba és frigyekbe igen hijják vala Rákóczit a lengyelek ellen. Mely dolog mind ez idegen nemzeteknek s mind maga mellett lévő némely embereknek sok biztatásokra s merő aranyhegy ígéretekre nézve inkább tetszvének nékie, a lengyelek szép hivatalokat s oblatiójokat megveté; kik ellen amazoknak ígére segítséget, s azokhoz csatlá az után erejét is. Minémü eventussal, alább megtetszik.

Kezde azért igen pompásan készülni Rákóczi fejedelem ; mert megszerze ez dologhoz kívántató minden eszközöket, ugy-mint bő hadakat, sok kincset, társzekereket, feles lövő szerszámokat, pornak, golyóbisnak, kopiáknak sokságát, portáról hozatott sok tigris és párducz bőroket, sok aranyos zászlókat, magának külön külön drága öltözeteket, annyira, hogy többire mindenek azt vélnék, hogy királyságra menne s készülné. De ez a dolog, egész indulásáig, oly nagy titokban tartatik vala, hogy magán kívül azt két vagy három legbelsőbb tanácsi (azok is hittel lévén kötelesek ki nem mondására) tudnák; melyre nézve szokta volt mondani a fejedelem, hogy ha szándékát, két vagy három tanácsán kívül, az maga inge tudná is, mindjárt a tűzbe vetné.

Mind ezekbe a káros confoederatiókba penig, a lengyelség jó szomszédóságának contemnálásával, a portának is híre, sőt az ország tanácsinak is nagy részének értelmek nélkül elegyítette vala magát a fejedelem : melyre nem csak a kozákok és svécusok ültették vala fel, magok nagy erejeknek, s jövődöbéli jó successusnak fennyen való hányásával, vetésével, lengyel királyságnak is fundamentum nélkül való ígéréttel, és annak erőszak szerint csak könnyen való elfoglalhatásával, melyben a svécusok és kozákok mellé pártolt némely nagy rendű lengyeleknek is, kik Rákóczit alattomban hivdogálván, a királyi méltóságnak elérésével s arra való promotióval lactálják vala, vala részek; hanem a hazabéli némely ifjú fő rendek is nagyon felköszörülték vala, elhitetvén véle, hogy a moldovai és havasalföldi szerencsére nézve is (midőn azelőtt négy esztendővel, ugy-mint 1653-ban, Moldovában Lupuj vajdát, ismét azután 1655-ben Havasalföldében Hiriza Vornik pártos vajdát profligálta, amazt elfutam-tatta, ezt penig ugyan elfogatta volna), a porta is tartana tőle; mert Báthori Sigmondtól fogva olyan szerencsés nagy híré nevű vitéz fejedelem az országban nem volt volna, és a porta

is ezért hallgatna, midőn egyik országban lött hadakozásiért is (mely néki nagy kárára volna, holott immár a két Oláhország tőle elszakasztatván, adója is nem az portára, hanem Rákóczinak szolgáltatnék), meg nem szólalt volna, annál is inkább, mihelyt a királyságot elérhetné (mely minden bizonnal azonnal meglenne, mihelyt a svécusokkal s kozákokkal conjungálhatná magát), nem hogy a porta valamiben kedvetlenülé, inkább azon fogna igyekezni, mint kellene maga hűségében megtartani.

Nem tudják vala penig ők azt, hogy a két Oláhországra való hadakozásit Rákóczinak, ha szintén a porta eddig elszenvedte volna is, de felrótta volna, várván csak azt, mint lenne dolgainak continuatiója, és néki is mint szolgálna a belé kaphatásra való alkalmatosság; a midőn osztán a sokáig elrejtett és szép színnel béborított haragot egyszersmind bokrosával kiöntené annak idejében reája. A melyet semmiképpen a porta Rákóczi fejedelemben büntetetlen elszenvedni nem akart; hanem mivel látta nagyobb nagyobb dolgokra való vágyódásit és jó szerencséhez s kiterjedt híréhez képest való nyughatatlanságait, minthogy a poetaként: *Luxuriant animi rebus plerumque secundis*, mint okos ravasz nemzet, egybekötötte a vétkeknek csomóit, hogy súlyosabb büntetéssel fizessen érette, a minthogy annak idejében meg is mivelé, mint alább meglátszik.

Megindulván a fejedelem, a hadakozásra való menetelének okait manifestumában promulgálá ilyen punctumok szerént, hogy annak okai ezek volnának: 1.) Mert a lengyelekről királyságra hivatvatván, gyalázatosan hátrahagyatott, s megcsúfoltatott volna. 2.) Mert a svéciai királynak hozzája küldött szolgálját a lengyelek ignominiose elfogták volna. 3.) Mert bizonyos nagy rendektől még mostan is volna hivatalja, a királyságnak ígéreti alatt, Lengyelországnak oltalmazására, s békességének helyreállításra. 4.) Mert a vilnai keresztyénségen tött hallatlan persecutiót vindicálni akarná, az melyről még a tanítók előtt is nagy attestatiókat, és esküvéssel lött fogadásokat tött gyakorla.

ANNO 1657.

Igy készületit Rákóczi fejedelem elvégezvén, következő 1657-nek elein mindjárt januarius kezdetiben Erdélyből Gyula-Fejérvárról megindula, felette igen alkalmatlan téli időben, minden hadaival, lévén ezek az országnak mind élemedett, s mind ifiu, nagy, közép rendeiből, nemesség, szász és székely

statusiból s a hajduságból is felette számosan maga mellé felvött népein kívül, oláhok, személyek, görögök, és a két oláhországbéliek, melyeket akkor bír vala, mindenféle gaz népek, még cigányok is (a mint azután kitetszett), Lengyelországban penig confoederatusi, ugymint svécusok, kozákok és egy rész pártolt lengyelség is.

Hagyta vala locumtenenseknek Erdélyben Rhédei Ferencz és Serédi István nagyságos urakat, és Barcsai Ákost lugasi és káránsebesi bánt, kik feleségével Báthori Sophiával és fijával Rákóczi Ferenczczel együtt Máramarosba Viskig elkisérték vala. Ment vala ki maga a fejedelem Erdélyből Kúvár vidékén által, egy statiója Berkeszen volt.

Megparancsolta vala a fejedelem az előtt a regnicoláknak és vármegyéknek, hogy valakiknek el kellene az hadakba menni, 14. januarii Visknél leendő táborában compareálnának; kik a hagyott napra oda confluálván gyűlést tartának, az holott osztán proponáltatá világosabban a fejedelem, hová indult volna. Mely dolgot noha magok között való beszédben, társalkodásban, mind a nagy mind a köz rendek nem javalják, és arról nem jól ominálnak vala: de mivel olyan nagy készületit s helyéből való kibontakozását látnák, a félelemtől is viseltetvén, olyan méltóságra való menetelnek, szerencséjének (mint maga némelyekkel együtt reméli vala) ellene szólani s azt meggátolni igyekezni, senki fel nem meri vala tenni.

Ugyan itt Visken érte vala muszka czár követe, egy néhány száz szép pár nusztokat hozván ajándékba nékie; kinek is követsége által a muszka czár arra inti vala, ez hadakozásba ne elegyitené magát, hanem térne vissza az országba etc. De arra semmit nem hajolván, igen vékony válaszszal a követet Moldova felé visszabocsátotta vala.

A fejedelemnek e szükségtelen hadakozásba való rendetlen maga elegyítése lón oka és fundamentoma, akkor csak hamar és azután is, bokrosával szegény nemzetünkre következett rettenetes romlásnak s csak nem végső pusztulásnak. Valóban bölcsen s igazán jövendölte volt calendariumában ez siralmas 1657-dik esztendőre régen, még 1598-ban, egy Ujfalvi Imre nevű praedicator, ilyen strophákban hagyván magyarul jövendölésit:

Ezer hatszáz ötven hétben,
Mikor jámbor jutsz ennyiben,
Rezzen világ minden részben ;
Mert a nagy ég perczen ebben.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Avagy jegy kezd égben lenni,
Vagy a Halys viszszafoyni,
A nagy Taurus elolvadni,
Kis Halcyon adattatni.

Azért, kérlek, ily igyedben,
Jobbitsd magad életedben,
Ne félj semmit, ha Istenben
Hited vagyon, ki Úr ebben.

Míglén a fejedelem Máramarosban commorálna, csak hamar az idő meglágyula, és az havasokon az előtt esett nagy hóra eső ütvén, oly árvizek következének, hogy egy néhány napok alatt ott kellene szorulniok, és mivel a parancsolat miatt az hadak mind csak egy aránt költözének a felől a vizeken; sok hadi eszközök, társzekerek s magok közzül is egy néhányan maradtanak s vesztenek vala a vizekbe, és a gyalogság közzül is, mint-hogy övekig s hónalj okig való vizben kellett gázolniok, nagy-sokan merően megfagyván maradoztak el. Hó is oly igen nagy lőtt vala csakhamar, hogy semmiképpen elébb nem mehet-tenek, hanem a személyeknek egy vagy két hópénzt ajándékoz-ván a fejedelem, úgy csináltak valami hitvány utat igen nagy bajjal, mely miatt is egy néhány ember megholt. Az ágyukat s egyéb impendimentumokat a hegyekre csigákon kellett felteker-tetni rettenetes munkával. Ez általköltöződésben a vitézlő rend s kiváltképpen a gyalogság közzül sokakat a hideg megvött, ölt, sat.

A mi üdöre már ilyen nagy ügygyel bajjal a havasokon által költözhetek volna Lengyelországba Podolyába, mintegy 40,000 kozákkal a fejedelem csak hamar conjungálá magát, kikkel Krakkónak segítségére tartván (mivel az előtt való sve-cicum praesidiumért azt a lengyelek obsideálták vala), mindenütt az országban az fejedelem hadai és a kozákság rettenetes pusztitást, égetést és hallatlan kegyetlenséget mivel vala. Sohul penig derék csatára a lengyelekkel, noha magok is igen keresik vala, nem találak vala; mert akarja vala a lengyelség, minden maga kára nélkül, a fejedelemnek mind az éhség s mind a téli hideg és nehéz út miatt elsanyarodott hadait jobban fárasztani; ez okon Krakkó alól is a lengyelség előttök elszálla, s egyéb helyeken is előttök csak mendegelenek vala: ezt a fejedelem s az hadak jóra magyarázták s azt vélik vala, hogy a lengyelek félnének tőlök; holott nem azért, hanem a feljebb való okon

cselekedték, elegendő tehetségek lévén a resistentiára, ha csuk a fejedelem hadait kellene profligálni.

Minthogy pedig a svécusok a fejedelemnek érkezését alig várják vala, mihelyt Krakkóba érkezék, azt mindjárt várával együtt kezébe bocsáták, holott Bethlen Jánost hagyván elegendő praesidiummal, maga a fejedelem onnan a svécusokkal való megegyezésre sietett vala.

Látván az országnak nagy rendei a szörnyű kegyetlenkedést, melyet a fejedelem hadai kémelés nélkül cselekesznek vala, arra fordíták elméjeket, hogy, ha lehet, adomány által térítenék ki országokból; annakokáért kínálák Krakkóval, ahoz való tartománynyal együtt; Lyublyo várával és a szepesi 13 városokkal együtt, ezeken kívül számos kincscsel is, csak térne vissza országába: sőt harmadik Ferdinánd felséges római császár ő felsége is, a lengyelek kivánságára, magyarországi cancellariusát, Szelepcsényi Györgyöt (ki a fejedelemnek igen jó-akarója, és fogadott apja is vala) küldetvén hozzá, inteti, és ez is kéri vala, tenné le a szomszéd lengyelek ellen való hadakozását, hajolna szép oblatiókra; de mind ezeknek, a svécusokkal s kozákokkal vala confoederatiója miatt, kiknek ígéretekből mind ezeknél nagyobb, ugymint még a királyságot is, érőleg lenni gondolja vala, semmi foganatja a fejedelem előtt nem lehetett vala, azt mondván : *többel adós*, etc.

Mivel pedig ez hadakozása a fejedelemnek, nem hire de akarátja nélkül lett vala az portának (mert indulása előtt tudósította vala a fővezért postája által, minémű hivatalja volna a lengyelektől; de annak oda járása alatt megindult vala az országból, választ nem várván), azért a fejedelemnek, mind a portán lévő akkori zálaga Várad Tisza István, s mind az említett posta által a fővezér rettenetes nagy haraggal megizené (gondolván, hogy még országában volna), sőt a császár is megírta, hogy üljön veszteg, úgy mond, ne mozogjon, mert megárt néki, békességes mostan országa, vagyon nagy gazdagsága, senkitől semmi hántása; nem tudja-é, hogy a lengyeleknek a felséges tatár chám-mal is békességek vagyon, öszvevesznek, s azt is ellenségévé csinálja, a fényes portának is bajt szerez sat. Ha pedig elment, mindjárt térjen országába, mert nagy veszedelem követné sat. A török izeneti a fejedelmet már Lengyelországban találá; de avval semmit nem gondolván dolgában csak elébb mégyen vala.

De az isten mind a fejedelemnek ezt a felfuvalkodságát, s mind hadainak rettenetes kegyetlenkedéseket hamar megbün-

teté. Mert midőn szintén Lythvániában volna igen messze; ez alatt 15 junii, egy Georgius Lynbynczki lengyel marschallus mintegy 20,000 lengyel haddal Magyarországra Munkácsnál kiüött vala, a midőn itt Nagy-Bányán a Tiszán innét lévő tanítók generalis zsinatjuk celebráltatnék, melynek híre ide is hamar elérkezvén, nagy félelemmel és ijedséggel a gyűlés elbomla.

A marschallus penig, akarván irruptiójokról magokat excusálni, annak okait egy bizonyos manifestumban publicáltatta, és praemittáltatta vala deákul, mely szóról szóra így következik a deák fordítás szerént:

MANIFESTUM POLONORUM ETC.

«Mindenek tudják a természetnek törvénye által, hogy nem kell az embernek mással cselekedni, a mit magának nem kíván. Adott azon természet a lovaknak, párduczoknak, oroszlánoknak körmöket, az ökröknek szarvakat, számaroknak és ebeknek fogakat, az embereket penig külömbkülömbféle fegyvereknek találására tanította, hogy azokkal a boszszúságos károkat magokról elhárítanak, magok javokat megoltalmaznak, és a méltatlan cselekedetekért boszszút állanak.»

«Tudják mindenek, hogy a lengyeleknek az erdélyi fejedelmekkel már régen semmi veszekedések nem volt; sőt még a híres neves Magyarországgal is mindenkor felbomolhatatlan barátságot és szövetséget s szent frigyét tartottanak, úgy hogy néhányszor a magyar koronával lengyel nemzetből álló királyok, ellenben a lengyel koronával magyar nemzetből álló királyok koronáztattak meg, mely a Báthori István néhai lengyel király állapotjában megtetszett. Jelen is volt a lengyel segítség régen az magyarok mellett Várnánál, Nándor-Fejérvárnál, Budánál, Egernél, és egyéb helyeken is, és Erdélynek is Bethlen és Rákóczi fejedelmek idejebéli magok között való villongásiban; közelebb penig a minapi moldovai hadakozásokban. Ettől lött, hogy mostani szükségében is a respublica elsöbben is a magyarok segítségéhez folyamodott; melyben való válaszádat római császár ő felsége késöbbre halasztván, mint a haza jelenvaló szüksége kívánta, abbéli tanácsokat Rákóczi fejedelemre fordították, és ha az országot olyan szükségében meg fogná segíteni, a koronának reménységét is ígérték vala nékie. De a hol mézet kerestek, ott nagy károkkal keserü mérget találtak; mert nem hogy akarta volna utolsó szükségében a lengyeleket megsegíteni s jótéteményivel azt magához édesíteni; inkább ellenséges

fegyvert fogván, kegyetlenségét kezdette rajta megmutatni, nem tudván a dolognak kimenetelét meggondolni, hogy a ki más szabadságát elveszti, az a maga békességét és csendes nyugodalmát veszti el, és hogy a kegyetlen királyok között kevesen holtanak meg veszedelmes és vér nélkül való halál nélkül.»

«Nem találván azért fel azokat a conditiókat, melyek mellett a korona néki ígértetik vala, Lengyelországnak gazdagságával megbolondulván, és az országot mind írásában s mind beszédében magáénak lenni mondván, nem segítséggel, hanem ellenségesképpen fegyverrel méne arra.»

«Azt állatja okúl, hogy a lengyelektől egyszer hivatvatván, azután tőlök hátrahagyatott és csak megcsúfoltatott volna, mintha ő nálánál sokkal nagyobb hatalmas monarcháknak azon királyi méltóság hasonló móddal nem ígértetett volna, a kik a conditiókat fel nem vállalván hátra nem hagyattak volna. Mert a mint bizonyos conditiókra szabad volt hívni a lengyeleknek : úgy azon okokat szabad volt fel nem vállalni a hivatalosoknak is, mint az adók és vevők között való árúban is szokott a dolog lenni, kik ha meg nem alhatnak egymással, elmehetnek egymás mellől békével. Segétette volna meg csak a fejedelem az lengyeleket, fíját is adta volna közükbe, az ország reménységére való neveltetésre, az mint kívánták, a lengyelek részéről is mind azok, melyekről panaszolkodik, meglettek volna.»

«Nehezteltette azt is, hogy az ő hozzája menő svéciai követet a lengyelek elfogták volna, hasonlóképpen a svéd generálhoz Virtiushoz Krakkóba bocsátott maga szolgáját is hogy az útból a lengyel táborra térítették volna, melyekkel a jó szomszéd-ságot és békességet megsértődöttnek lenni ítélte: mintha akkor immár a svécus a lengyeleknek közönséges ellenségek nem lett volna, és a Krakkóba bocsátott embere is lengyelek ellen való levelet nem hozott volna! kik között mindegyiket, mind másikat, a természetnek is törvénye szerint, magok ellen való dolgot tapasztalván kezekben, az önnön határookban megfogni, és ha a keresztyénséget nem nézték volna, nagyobbat is rajtok ejteni, miért nem lehetett volna? Mert a nemzetségeknek szokásos törvények nem az ilyeneknek engednek szabadságos és békességes járást; hanem midőn egyik ellenség a másiknak valamely dolgot akar tudtára adni. És noha azon levelekből a lengyelek ellen való igyekezet tetszett volna nyilván ki, a mint az az egész keresztyénségre kihirdetett: mindazonáltal embere a levelekkel együtt nagy emberségesen vissza kísértetett, és a kísírők is szintén az határig elkísérték volna; de a levélhordozó,

egy éjjel, maga tudja micsoda hijáavalóságtól megijedvén, a leveleket, süvegét és holmijét elhányván, a kísírók mellől elfutott: amazok is osztán az elhagyott egyetmást a levelekkel együtt Makoviczára küldötték.»

«Ezt is állatja a fejedelem továbbá indulásának okának lenni, hogy némely nagy rendű lengyelektől, kezek irások és pecsétek alatt levő levelek által is hivattatott volna: de ha elméjét a tisztesség kívánás meg nem vakította volna, fejedelmi méltóságát olyan pártos és proscriptus arianusokra bízni nem kellett volna. Holott jól tudta azt, hogy midőn a fíjának a lengyelek közibe való beszámláltatását is kívánná egykor, csak azt is nem különben, hanem ország gyűlésében az egész statusoktól nyerhette volna meg. Hát a mi ennél sokkal nagyobb, ugymint a királyi méltóságra, miért akart, némely gyalázatban forgó embereknek különös leveleket vévén, a republica hire nélkül felemeltetni? annyival inkább, hogy az országnak koronás királya is az országban életben vagon? Holott magának is hasonló szabad választással élő országa lévén, amit magának nem kívánhat, micsoda igazsággal és elmével kívánhatja másnak? De akárkit is, nem a dicséretes jószág, hanem a rút tisztesség kívánásnak gonosz indulatja szokott ez ilyen hatalmaskodásra és vakmerőségre vinni.»

«Béjövén azért a fejedelem az országba, erdélyi, moldovai, oláh, kozák és egyéb külömbkülömbféle nemzetbéli moslék hadakkal, patens levelében azt hirdeti vala, hogy a tiz esztendőktől fogván való hadakozásoknak lecsendesítésére, és a szép békességnek helyre állítására jött volna: de elébb elébb menvén, kijelentették holtakon és eleveneken való kegyetlenkedései; mert az elegybelegy nép istennel nem gondolván, sem eleveneken, sem holtakon nem könyörülvén, templomokból, cziinteremből az keresztyén embereknek eltemettetett holt testeket kegyetlenül felhánván fosztották, és valakiket elől utól találtnak, tűzzel vassal emésztik vala, anynyira, hogy csak a lozomiriai fejedelemnek 300 faluját és sok városát tötték hamuvá, semmivé. Menetelekben az nép sem istennel sem emberrel nem gondolván, a templomokat is égetik és pusztitják vala; és az emberek is, mint az barmok ölettetvén, és sok keresztyének szörnyű kínokkal vesztegettetvén: mert némelyek nyársra köttettek, némelyek kezeknek, láboknak elvagdaltatásokkal kénoztattak, némelyek ketté fűrészeltetvén, némelyek serfőző üstben főztetvén, némelyek tűz alá vettvén és felyül réájok szurok hányattatván úgy gyötrettetvén, nem

kedvezvén ez aránt szegénynek vagy gazdagnak, férfi vagy asszonyi nemnek. A csecsszopókat láboknál fogva a falhoz verték, az alamizsnát kérő koldusoknak szemeket kitolyván, orrotkat, fülöket, lábokat elmetélni nem szánták, úgy hogy noha a svéciai király ellenség volna, de megesvén a szörnyű kegyetlenségen szive, a fejedelmet megdorgálta érette.»

«Ne csudálja tehát senki, hogy a lengyelség a fejedelem birodalmába fegyvert hozott, hogy a szép sűrű falukat, városokat égeti, pusztítja, a nagyoknak és kicsinyeknek, férfiakkal és asszonyi állatoknak fegyverre hányattatott holt testeknek vérekkal a mezőt festené. Nem kell csudálni, ha hallatik a sok keseredett anyáknak nevetlen magzatjokon való sírások, jajgatások ; holott ezeknél sok szerte nagyobb kegyetlenkedéseket gyakoroltatott és gyakoroltat ina is Lengyelországban a fejedelem. Ő az, ki a keresztyénségben a tüzet meggyújtotta; és ez okon ne csudálja senki, ha mi is a kölcsönt hasonló mértékkel mostan vissza mérjük etc. etc.

Ez manifestumot praemittálván azért a dühös lengyelség, kezdének mindjárt kiméletlenül égetni és pusztítani, elkezdvén Munkácson, Szent-Miklóson, mind jobbra balra. Tisza két felén egész Szinér-Váraljáig, minden helyeket, azokban lévő parochiákat, scholákat, templomokkal és tornyokkal együtt, földde s porrá tőnek; a népet valahol érhatték, mind öregét, apraját, férfiát, leányát, aszszonyemberét, kedvezés nélkül fegyverre hányták. De mind azok között szomorúabb és keservesebb vala a beregszásziaknak romlások, kik valami bizonytalan bátorításra kimenvén felesen az ellenségnek utoljára, mintha annak dereka eltakarodott volna, azonban a derék ellenség táborát véletlenül szembe találván, többire a város lakosinak dereka és szine levágattaték, némelyek czinteremben és templomban szorulván közzülök, a fejr cselédekben is penig nagy sokan, gyermekekkel együtt, a szőlőhegy oldalában egy barlangban rejteztvén, mind két helyeken kegyetlenül szegények felmészároltatának vala, városok és abban lévő drága szép épületek, tornyok, templomok is tűz által semmivé tétetvén.

Onnan útjában való szörnyű pusztítással, die 25. junii Szathmár alá érkeztvén, és azt megszállván, volt ott harmad napig, vice kapitány lévén az várban Bik Sándor, ki koczkát játszott inkább akkor, mikor az ellenség ellen serénykedni és hadat kellett volna rendelni. Szathmár, Szabolcs vármegyék is ugyan kimentek volt az híd eleibe (szathmári várba szorulván bé), de csak Jésust kiáltván, egy lövés nélkül vissza mentenek

a várba; hanem Jantó István és Keresztes Andrásék, érkezvén a váradi haddal, és feles hajdusággal, szép erővel ugyan, de az ellenséggel koránt sem egyenlővel, a Szamos hidján csak hamar által ütének az lengyelekre, kikkel bátran megcsatáznak ugyan, de károsan: mert az feles lengyelség őket a Szamosnak nyomván, sokan veszének belé, és alkalmasint le is vágattattak vala közülök. Volt az máramarosi vice ispánnak Sztojka Simonnak is szép népe; de az is valamely felé hallotta az ellenségnek fordulását, ő más felé ment, mint a ki vizben felfelé keresi abban holt durczás feleségét.

Igy azért a lengyelek Szathmár alatt csak békével táborozván, Némethi városának nagy részét felégették vala, kik ellen, a mint tőlök lehetne, eléggé is emberkednek vala a városbéliek: ugyan akkor öleték meg a sarampó táján, midőn két vagy három lengyelt is ölt volna, a városnak birája öreg Szitás Péter. A marschalc papja, dicsekedő kevélységében, ilyen irást küldött volt bé a némethi praedicatornak Sepsi Korocz Andrásnak:

Vicem pro vice reddam tibi amice (al. princeps inique)
Pro innocentia ulciscimur Rákoczium.
Sequitur superbos ultor a tergo Deus.
Hei! nunc splendet victoria Poloniae.

De erre más ilyenképpen tött volt neki választ :

Heus noli gloriare Polone!
Jactas innocentiam, sed vane,
Mades servorum Christi sanguine,
Quare sternet te deus turbine.

Quid cupis ulcisci Rákoczium?
Hoc si vis, fac Deum propitium
Tibi prius, nam an plus perfidum
Amat, quam carum sibi filium?

Judica quam olim Rákoczius
Gesserit bella dei strenuus;
Idola cum suis cultoribus
Proteret, et manebit invictus.

Annakutánna Szathmár és Némethi városait akarván az marschalc hódoltatni, egy levelet küldé nékiek, a melyben írva

vala: hogy maga is tudná, a magyar korona alól az erdélyi birodalomhoz nem régen szakadtanak vala (az hová, hinné ismét nem sokára vissza kerülnének), melyre nézve, s minthogy egyébaránt is a nagy kegyetlenségben a fejedelmet követni nem akarná, noha magokat elébbeni közönséges levelére sem declarálták volna; mindazáltal még is keresztyéni indulatjából akarná őket még egyszer meginteni, hogy mutatnék meg engedelmeségeket, és küldenének ki hozzája; egyéb aránt néki ne tulajdonittatnék osztán, ha mind magok városostól, s mind az beszorult vidéki néppel, a király ő felsége tűzzel vassal emésztő fegyverét siralmasan meg kezdenék érezni, etc.

Az marschalcnak ez levelére, és egyéb sollicitatiójára, nem lőn az két városnak mit tenni, mivel oltalomért sohovala nem bizhatnak vala: hanem hogy városok, kiváltképpen Némethi, jobban is el ne égettetnék (minthogy magok a lakosok a várba takarodtak vala), az marschalcnak 2600 tallérokban, sok szekér kenyerekben, egy néhány hordó borokban megsatczolniok kellett vala.

Igy, mikor ennyire közelitettének volna, a mi városunk is (ugymint Nagy-Bánya) igen megzendült vala miattok, nem tudván, mint rendelte volna isten dolgunknak kimenetelét: hogy azért ide való érkezések megelőztethetnék, városunk becsületes magistratusi az lakosokban válogatást tévén, és szomszéd felső-bányaiakkal is egyet értvén, rendelének mintegy háromszáz gyalogokat, praeficialtatván kapitányúl néhai Fekete Mészáros Bálint becsületes és ez dologra alkalmas tanácsbéli személy. Kiszállíták azért ezeket az ilobai szorosra, mely vagyonszintén a Szamos vize kerületinél, vigyázásnak, és ha az ellenség arra jőne, a mennyire lehetne, resistentiának okáért, ahoz való illendő apparatussal, dobbal, zászlóval, és commeatussal, kik az megmondott helyen erős és jó sánczot építvén, annyira jó készüllettel várak az ellenséget, hogy ha az ellenség addig eljött volna is, vagy eltért, vagy megszégyenült volna, vagy nagy kárával jöhetett volna által rajta.

Az lengyelek ily szabados és akadály nélkül való kóborlásoknak híre Erdélybe is megvitetett vala; holott mindenek azt gondolván, hogy oda is bé fogna menni, annyira megfélemlettek vala, hogy sok helyekről költözködnének előttök. Mihez képest Barcsai Ákos (az ki, a mint feljebb jelentették, egyik vala a locumtenens urak közzül), alkalmas hadat gyűjtvén öszve, kezde valami rák háton vélek kifelé jödegelni, hogy már az lengyelek ellen; de az sietség miatt egy hétig is három vagy négy

mértföldnél többet nem jönnek vala el; sokára Józip Láposára és Domokos vidékire érkezvén, a lengyelek helyett ott tartottak vala erős harczot a disznódi, tyúkodi, és lúdaméri ellenséggel, úgy annyira, hogy ott a tájon csak éjjél s hajnal jelentő kakas is elvélte találatnék.

Ide penig a lengyel szabadoson égett és pusztit vala a felől szintén Szinér-Váraljáig, mely jó mezővárost is porrá, hamuvá tévén, onnat az Avasba, Ujvárosba, és Máramarosban Viskre is bécsapa; de ott a szomszédság kedvéért csak szenvedhető kárt tett vala: és mikor azt gondolnók, hogy immár mi következünk pusztító s emésztő fegyvere alá, az ur isten ingyen kegyelméből megszána bennünket; mert még a sánczig sem jövének az Ilobába, hanem mint Senacherib hírt hallott, és oly sietséggel die 4. julii Visk felé az egész tábor hazája felé eltérel, mintha derekas tábor persequálta volna őket, az marhákat csordánként elhagyták, csak a szaladásra lévén gondjok, három s négy oláh az hegyekben 50. s 60-t benne elhajtott, és minden prédájával szabadon töltözött.

Ekképpen minekutánna Bereg vármegyének nagy részét, Szathmárnak pedig és Ugocsának derekát, a szamosközi szép földet is porrá s hamuvá tette volna, népében nagy sokat fegyverre hánt volna, úgy takarodának el hazájában, el az megemlitett úton etc.

A bán, Barcsai Ákos, az ellenséget csak meg sem akarván látni, addig múlatoza útjában, amaz az alatt békével eltakarodék, s ő is nagy szégyen vallva vissza térel Erdélybe: melyet a lengyelség értvén, azt mondotta: Magyarországbán, Erdélyben elég vitéz ember maradott volna itthon, de hűséges előljárója nincsen; igazán is mondotta etc.

Ilyen siralmas állapotja lévén Magyarország részeinek a lengyelség miatt, ode bé is a fejedelem szerencséjének az alatt nagy változása esék. Mert a republica stratagemajából a svéciai király országára ütvén a dánusok nagy haddal, országa oltalmára a királynak minden hadaival haza sietni kellett vala, csak oda hagyván farkas kaszára a fejedelmet, midőn már országából kicsalta volna: mely kölcsönösképpen esett a fejedelemnek; mivel az atyja is oda hagyta volt a svécusokat Bruna alatt, s pacificált a római császárral etc. Kinek a fejedelem tisztességet akarván tenni, nagy sok kerengős veszedelmes útkon az Viszla vizén által (holott való által s meg által való költözése sok ember és egyéb eszközbéli kárával esett vala a fejedelemnek) a svéciai királyt Pomeraniában a tengerig kisírte

vala; Lytvániában megvőtt Bresztián nevű derék erősségnek oltalmazására Gaudi András német generált hagyván praesidiumával együtt. Az honnat a fejedelem vissza fordulván, midőn a kozákok is látnák jó módjokat a dolgokban, tőle elpártolának, és magok hazájokba menének, így hagyván el jó confoederatus baráti a fejedelmet idegen országban a veszedelemben, holott ígíretnek mást mutat vala. Ezen útjokban a fejedelem hadai oly éhségre is jutottak vala, hogy mivel már az előtt az országot a kóborló nép azon való elmentében elégette, prédálta vala, és társzekerek is a szokásos bővön költés miatt megürült, és az Viszlába is sok veszett volna; majd két hetek alatt csak cseresznye étellel tengetnék magokat; ez útjokban oly sanyarúságban volt maga is a fejedelem, hogy csak a kenyér és hagyma is édesdeden esett volna etc.

Ettől fogva immár a miéink boldogtalanságok csak nevedik vala: mert a republica ez alatt török császárral confoederalván, kinyerte vala tőle, hogy a tatár chámnek parancsolna, az ellenséges magaviseléséért büntetné meg a fejedelmet és maga hadait. Ehez képest a tatár chám igen nagy erővel a fejedelem ellen Podolyiára kijött vala a porta parancsolatjából, más felől pedig az innen Magyarországról bément hadak és generálok, úgymint marschalk Czernoczki, Potoczki és Sapia érvén az fejedelmet, igen veszedelmes hálójokra kerítették vala; nem tudván még akkor a fejedelem sem az lengyelek itt künn való pusztításában, sem az tatárnak jövetelében és hozzá közel létében semmit is. Megszorittatván azért eképpen és Istennek csudálatos ítéletéből, és a szerencsének csalárd hizelkedő változása szerint ily nagy veszedelmes anxietásra jutván a fejedelem, midőn a lengyelek megjelentették volna, hogy a tatár chám is im szintén inában volna, véle lévőknék jovalásokból, az feljebb említett lengyel urakkal, azoktól eleibe irattatott conditiókba, nem is úgy, mint maga kívánta volna, componálni, és arra magát maga pecségi és neve alatt kötelezni kényszerített vala; irigyelvén az lengyelek, ha az nagy gazdag prédabeli nyereség csak a tatár chám kosarába esnék, ki immár utánnok vala.

Lött pedig a compositio 24. julii Lengyelországban Csarnyosztrok és Mezőbcza nevű városok között, Csernyosztroz nevű mezőn, erdélyi cancellarius Mikes Mihály és ország generálisa Kemény János által ez okon, hogy a fejedelem tatár kezébe ne essék.

A pacificatiónak pedig punctumi így vaunak: 1.) Regem Poloniae et Rempublicam deprecetur. 2.) Ligam cum Svecis et

Cozaco contractam solvat. 3.) Opportuna auxilia Reipublicae Poloniae det. 4.) Chamo et Veziriis honoraria conferat. 5.) Pro exolvendo milite millionem et bis centena millia florenorum conferat et deponat. 6.) Captivos omnes dimittat. 7.) Vades et fortalitia dimittat relicta armada. 8.) Apparatus ecclesiasticos reddat. 9.) Cosaci aliquot dies a Rákoczio discedant.

Ez békességnek megerősítésére, míg mind ezeket a fejedelem praestálná, zálogot is a lengyeleknek kényszerítettet vala hagyni, u. m. a sógorát Apafi Istvánt és Gyerőfi Istvánt erdélyi főembereket: de ez békességgel is nem gondolván az lengyel hadak, mind a fejedelemnek s mind az uraknak társzekereket felverék és minden javokat, drága sok kincseket, rettenetes károkkal elprédálták vala.

Ez siralmas békesség véghez menvén, midőn az fejedelem népétől elvált volna, azok Moldova felé tartván, egy úrfiat Rhédei Ferenc nagyságos úr fiát Lászlót, Bakos Gábort, Mikes Mihály főrendeket és maga udvara népe közzül is valami keveset maga mellé vevén, Máramarosra, azon az úton, melyen bément vala, nagy sietséggel kijött vala, úgy hogy 4-ta augusti Ecsed várába érkezék.

Az ország népe azért, a fejedelem tőlök való elválása után harmad vagy negyed nappal, u. m. julius havának az utólján, a csúnya tatárságnak kezébe rabságba esett vala; mely az fejedelemnek ugyan Ecsedben létében, az Bihar vármegyei vice ispánnak, Károlyi Mihálynak, ifiú legény szolgája által esett vala hírivei, ki az veszedelem után az tatárok kezéből szabadulván, és sietve az fejedelem után jövé, megjelenté, hogy még csak hírmondó sem szabadulhatott vala el közzülök, hanem mindenestől fogva a tatárok prédáji lettenek volna: melyen a fejedelem rettenetes bánatba esvén, nagy esküvéssel fogadta vala, hogy ha csak egy dolmányban maradna is, de rabságba esett híveit minden tehetségével kiváltani igyekezné: noha abban azután, midőn reá költ volna, és az ország azoknak váltságokat sollicitálná, csak mi sem tölt vala, állatván, hogy mindenestől fogva is 30,000 vagy 40,000 talléránál nem igen volna több, azt pedig magától ki nem adhatná.

Ezt a nagy romlást hallván azért a fejedelem, nem késék, hanem azoknak szabadulásokról való discursus kedvéért ad diem 3. septembris Szamos-Ujvárra gyűlést hirdettetett vala, az hová Kemény János is egy Ráduly László nevű szolgáját, kit sarczon váltott vala meg, küldötte vala, a ki által a fejedelmet és az országot, mind az magok nagy romlásokról, mind

arról, hogy tatár chámnak követjek menne hozzájuk, a kiről való tanácsadásával együtt, bőségesen tudósította volna.

Tatár rabságába való eseteknek historiája pedig, minthogy azt maga is Kemény János, főgeneralisa lévén az hadaknak, szemével látta, és keservesen többekkel együtt szenvedte volna is, az minémű menifestumban az országnak megírta, a szerént szóról szóra így következik:

RUINA EXERCITUS TRANSILVANICI.

Az lengyelekkel megbékélvén, és tőlök elválván, későn éjjel érkezénk a táborhelyre, az honnan ismét későn indulhatánk a lengyel commissarius Sapia késedelme miatt, ki valami nehéz költözködő passusokon, egyenesen viszen vala az tatár chám eleiben, noha mi akkor nem tudtuk, de más becsületes lengyel főemberek magok consciantiájokból indittatván, azt deferálák és vének jobb útra, noha az mi hadainkak zugulódásával, kiknek semmiképpen nem tudták persvadeálni az tatár félelem miatt kerengésünket, egyenesen csak az moldovai útra vágyódván, mint igen elfáradott s éhezett romlott had, a téli sanyaruság, tavaszi hosszszas nem csak nappali, hanem éjjeli járás is, csata, strása, sákmány, nehéz passusokon való költözködés és több egyéb hadi nehézségek miatt, kiket nem számlállok elő, nem lévén ez scopusom, egyébaránt is kezdetitől fogván igen kedvetlenek lévén az expeditióhoz.

Estvig azért menénk és sötétben érkezénk egy városhoz, kinek kastélya is vala; de itt is igen szoros és sáros passus lévén, az hadaknak nagy része által nem költözheték viradtig is egészen. Ezen estve későn, i. e. 26. julii irák meg az lengyelek, hogy ötezer tatár már elérkezett volna, és a chám is is Cjhamenicznél volna ; azért viselnénk gondot magunkra. Tanácsot tartván azért, tetszék, hogy a fejedelem személye salvalódjék egy néhányad magával, ha az had ruináltatik is, de az haza talám conserváltathatik, ha székibe mehet; ne veszzenek el mind fejedelmestől. Parancsolta volt pedig ő nagysága, hogy én is elmennék; de boldog emlékezetű eleinknek példájok szerént, uramhoz és hazámhoz való szeretetemtől meggyőzöttetvén, noha olyan félelmes állapotjában nem örömet szakadok vala el tőle is, látám is nehéz szívének, de megkövetém, és ily declaratiót tők ő nagyságának elindulása előtt nem sokkal:

Kegyelmes uram! bizony nehezen szakadok el ngod mellől ilyen útjában s úgy áldjon meg Isten, nem elhagylak, és hűségem mellől nem állok el, de consciantiámtól meggyőzöttetvén,

semmiképpen azt nem cselekedhetem, hogy mind nagyságod, mind én elmenvén, nem igaz pásztoroknak ítéltsünk, és prédára hagyjuk fejtellenül a keresztyénséget és édes hazánk fiait.

1. Hogy imé látod az hadak, kik az sáron által költöz-
tenek, eszekbe vészik a nagyságod elmenő szándékát, felülnek
és mind utánnad vonódnak, sietve a szoros állapotoknak kíván-
ságok szerént, miattok nem járhatsz ennyi ezerekkel, az ellenség
penig nyomodba akadván s rajtad lévén, mind velek együtt
vészsz.

2. A sáron túl rekedt had, gyalogság, munitiók, szekerek
megértvén elmenetelünket, confundáltatik, és gyalázatosképpen
fut, oszol s vész, nem csak ellenségtől, hanem minden rendek-
től. És így hallatlan rossz emlékezetünkkel léssen a vesze-
delem; menjen el azért nagyságod, mert ennek így kell lenni;
én penig az míg lehet Isten után a népet vezérlem s oltalma-
zom, s ha penig a jó Isten mást rendel felőlünk, örömeben
szenvedek minden nehézségeket és halált együtt vélek, mint
csak magam szabaduljak, édes nemzetem penig elveszsen (az
minthogy bizony ma is édesebb énnékem az vélek való szenvedés,
mintsem az gyalázatos szabadság nyerésével távul való hallása
romlásoknak), méltatlan tisztetem is azt kívánja.

Nem lón mit tenni az fejedelemnek, engedni kelle tetszé-
sünknek, elmenni, s engemet elhagyni, kitől elbúcsuzván, az
hadakat megcsendesítém. Szegények látván köztök való mara-
dásomat, nagy jó reménységgel megmaradának, és a főrendek
is nagy sokan, azok között a becsületes úr Kornis Ferencz, Béli
Pál, Húszár Péter, Domokos Tamás és többek is; eképpen az
fejedelem Ilyvó felé méne, mi Stry felé akarunk vala menni.

Alig telheték két vagy három óra, a passuson még a költözés
nem is végeződén, a tatár elérkezék, és hátulját megcsapá,
kiknek succurálni akarván, az kiket lehete a seregekben meg-
fordíték, és mezei hadbeliek lévén csak, itt vesze el amaz vitéz
kapitány Gellyén Gergely.

Megtéritettem vala Sapiát is, kinek egy néhány száz lovasa
és drogonosa is vala, hogy segéte, de nem hogy a tatárral
harcolt volna, sőt szót adván egymásnak, nem csak félre állá-
nak, holott az dragonos az passust könnyen megtarthatja vala;
hanem sokak a tatárokkal együtt rajtunk lőnek, a szerént a
városból is, a minthogy Gellyént is azok lövék el. Sőt az előtt
is a lengyellel megbékélvén, continue rajtunk voltak, magunk
s fejedelmünk szekereit felverték, mind fő s közrendeket is
sokakat levágtanak; ilyen az ő keresztyén békességek, kiben én

mindazonáltal nem vádolom az főrendeket, akaratjokból volt-é, nem-é? Békételenkedvén pedig az nép az veszedelem alatt is, az út és várakozás felett is, Sápia után is kelletvén várakoznom, kalauz nélkül lévén, midőn a passusról az előljáró tatárságot visszavertük volna, oda hagyának mind hajdúk, székelyek, mezei hadaknak is és egyebeknek nagy része, elől elmenvén, az utolját is meszsze érhettem, jutván egy Timbolna nevű városhoz, kinek is szoros útján és a városon kelletett által mennünk; itt is a mi megbékélt ellenségünk kiutván, fejedelem társzekereit és többeket is vertek fel, mindazáltal az Sztárazta adván alkalmatosságot reá, tractáltam véle, és úgy végeztem, hogy lövő szerszámunkban tízet és egy mosár pattantyut az városon kívül való táborhelyünkön hagynánk, kiket vitetne bé az várba, conservandi causa, sub spe restitutionis, melyre compromittálta is magát; mi is ott hagytuk, nem lévén tovább vitelében módunk.

Akartunk volna estve az holdvilágon indulni, Sápia is a várhoz érkeztén és azt svadeálván szivesen, az öcsét küldvén hozzám izené, hogy vagy tíz tatár érkezett, küldjek reá, fogassam el, a többi pedig közelebb nincs négy mértföldnél, az is kevés, a diámnak pedig még híre sincs, várjam meg, míg kijő, és járjunk együtt; de más felől a várban megrészegedvén, éjjél tájban jött ki, a mezőben lefeküdt, s érette küldött embereimet megfosztván, gyalog jövének meg; kalauz nélkül sokat tévelygven, egy mezőre történet szerint találánk, kevéssel hajnal előtt megindulánk és igen menénk reggelig; viradtán hat óra tájban érkezék a tatár és a sereg utóljába kapa, az honnan hír adatván meg kelle tartóznom, és vissza verém szép vitézi emberséggel a tatárok előljáróit, kit másszor is viriliter meszsze üzénk fél mértföldig, de mivel a dandárja érkezten érkezett, elől a bucsáki had Szobankacsi Agával, utánna Muradi szultán, azonban az mi Sápiank is hát immár jó az tatár követel együtt, azt kívánván az megírottaknak nevekkel, állapotjunk meg, készek velünk megbékélni. Vala pedig előttünk egy sáros passus, kin nagy hosszú tó-gát és híd, azon túl vala egy kastély is, szekereink, cselédeink már által is kezdenek vala költözni; de a kastélynak lengyel ura is embertelen fenyegetőzéssel excipiálván, annak sem hiheténk a passuson költözésben, két felé is lennünk nem vala bátorságos, az által költözés is bizonytalan vala, már az ellenség érkezvén; nem az nekik hitelben azért, hanem kéntelenségből megállapodánk tractára, az hidas tó felé való rést hagytuk hátunk megé; a seregeket úgy rendelém, hogy

három felől való defensio lehetne, negyed felől az víz secundálván bennünket, négy apró taraczkok az négy szegeletben az kevés gyalogságot, székely puskást, lovast sáncz helyen feljül, az hova mint juthatott, állítván, azon belől a lovas hadakat; az híd és víz kedvéért pedig nagy helyet kellett vala befoglalnom, kit sokszor bántam is. Azonban nyolc óra tájban érkezék a tatárság és belénk kapván szüntelen mintegy napestig ostromla 3 felől, kiknek dicséretes vitézi nagy bátorsággal resistáltunk, hogy szokatlan lévén az tatárhoz való harczhoz, az volt nagyobb bajom, miképpen a dandár seregeket conserválhassam megbontakozás nélkül, az tatár úzésre ízeledvén inkább mint sem nógattam volna őket, az minthogy mindjárt meg is vertek volna, ha a dandár megbomlott volna; rendeltem azért az ellenkezésre, harczra, úzésre, külön seregeket: az nap sebesedék s meghala is Jármí Miklós jó mezei kapitány, más felől német Mansfeld dragonos kapitány, többek is néhányan de szenvedetűl.

Vala hátunk megett egy régi sáncz túl az tó mellett, bésötédvén, abba retiráltattam az seregeket, de nem extendáltatik az hidig és gátig; azt az ellenség obtinealta, reiterálása erős harczczal lón, mert az tatárság vévén eszébe, szüntelenül ostromlá az seregeket; bészállván nagy bajjal, az ellenség is utánnunk nyomulván, egész éjjel mind rajtunk volt, más nap viszont tractált; azonban már egy néhány helyen passusa lévén, minden felől környül vett, az hada többülten többült, mi pedig lovainkkal, embereinkkel voltunk rettenetes éhségben, és minden fogyatkozásban.

Harmadik napján a chám is elérkezék, kihez is követeket bocsátván, minden jó válaszszal bocsátá, magammal is szemben lévén a fővezér tihája és egynéhány murzák, azután Sobankosi aga is, és lévén bizonyos summa pénz kívánságok, annak felette hogy vélek szövetséget tészünk, ellenségek, kiváltképpen kozákság ellen hadat adjunk. Ezek felett azért megalkuván, kívánák azt, hogy magam is a chámmal szembe légyek, és hallják magamtól is azon szókat.

Igy azért az hadak között szedeténk fel circiter 20,000 tallérokat, a chám és vezér s főrendek számára, a szultánnak pedig 1000 aranyat; ezen kívül is küldöttünk környülöttek lévőknek bizonyos summát.

De mind ez idők alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó és lágy sziveket rettentő rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sűrű zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli,

nappali nyughatatlankodást. Mert az első napi éjtszakai időn egy óra alatt kétszeri, háromszori újabb seregek ostromolnak vala, azután is pedig a tracta alatt a sánczig ottan nagy sivalkodással rohannak vala.

Negyedik napján reggel 31. juli az Muradi szultán és annak öcse jövének érettem, és hitekre kívánák ígiretem szerént az chámhoz való meneteletem, assecurálván, hogy magok személyekben, nagyobb securitással való mehetésemre jöttek volna. Elmenvén vélek, a szultán elválék és elől a chámhoz méne, engem pedig vélem lévőekkel a szultán öcse vön maga sátorához, míglen az audenziának ideje eljőne, az holott ételt, italt hozván elő, azonban kezde kiáltás hallatni az sáncznál, kit elsőben szokások szerént való Alla kiáltásoknak s ostromi tétetéseknek állítánk, mely már oly szokásba, s contemptusba vétetett vala a vitézljő rendnél, hogy fekvésekből is arra alig kelnek vala fel; de azonban sűrű lövések is kezdenek hallattatni, melyből eszünkbe vevők hitetlenségeket, és az ifjabb szultánt szorgoztatván hitekre emlékeztetem vala, velem együtt lovakra ragadozánk és sietve mégyünk vala a chám sátorához; de a lövés, kiáltás és tatárságnak minden felől arra való takarodása megmutatá végzett dolognak lenni. Vala pedig distantia, az hova vittek vala egyik szárnyába az tábornak, onnan az másikig, az hova kellett mennünk az chám sátorához, onnan viszontag a sáncig majd egy mértföldön való circuitus; azonban hát hozzák némelyek a rabokat. Megitélheted keresztyén olvasó barátom, ezeket távulról hallanom s látnom, ha vélek együtt meghalásnál nem keservesebb volt-é? Érkezem a chám sátorához, hát régen elment a szultán vezérrel együtt. Hogy már oltalmunknak praetextusával magamat azért a vezér sátorában vivén velem lévőekkel, kevés idő mulva megérkezének az chám, vezér és szultán. A vezér velem szemben lévén, dolgát excusálá azzal, hogy a vitézljő rendet semmiképpen meg nem tarthatta, mindazáltal semmi sem lett volna, ha az seregek ki nem jöttek volna s alkalmatosságot azzal nem adtak volna. Ezzel elmenvén, minket arestálának.

Lőn pedig a dolog ekképpen, midőn a sánczból kijöttem volna, nem sok idő mulva hatalmas sűrűséggel minden felől a pogányság körülvette a sánczot elébbeni szokások szerént, és reá nyomult a sánczig csak nem kézből megüthetésig, az tractának tött békességnek színével: azonban a személyek (gyalogok) zászlóستól kimenének az ellenség közibe, és mindjárt arczczal fordúlt s kezdett lőni a mieinkre, kiben meg is nyakaztanak

felesen. Mely proditionára való szándékokat az előtt való nap eszembe vévén, egyik kapitánynak s vagy három legénynek közikbe menetelekből, sok intések és vélek való beszédek után ajánlák hűséget, mi is egy hó pénzt ajándékon adánk s meg-
esketők őket, a mely csak reggelig tartott az ebeknek; pusztán maradván és ott leggyengébb is lévén a sánczhely, az aránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is vissza vágta, de végre a sokaság elborította őket; hátul is penig, holott a víz láttatott mutatni valami securitást, lőn ily nehézség, hogy az ló eleség-
nek szűk volta miatt az tónak nádját metélvén le az vitézlő rend, addig járták, hogy mind a magyar, mind az tatárság egy néhány által járókat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy az magyarság ne szökjék (mint az első éjtszakán, míg annyira nem levénk környülvétetve, mentek is el valamennyin), se penig a tatárság bé ne jöhessen, kit egy néhányszor meg is próbáltak.

Midón azért a személyek passust nyitottak volna, elől s hátul is a tó száján által nyomódott az ellenség, kit mind az által erős harczzal vissza vágta; de az személyek útján a nagy erő bétódulván, hátul vötte a sánczbélieket, és úgy vágta ki, elől kimondhatatlan sűrűséggel állván a pogányság, szabadon fogdosta az miéinket, némelyeket penig, többi között Nagy Tamás uramat egy néhányad magával, az ostrom előtt hitre kihíván, kik lötenek volna az hadaknak jó részének eleje, hitre kicsalták s elfogták; maradván benn képemben Kornis Ferencz uram, vitézi módon többekkel együtt, az míg el nem borították s hátul nem vették, emberkedtenek; de a sokaság végre csak elnyomta, és a sánczból kimenvén, az népben nem sok halva, hanem kiváltképpen az főrendek rabbá estenek.

Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint a vízbe haló embert a partról biztatni szokták, úgy cselekedeteket ezzel állatják némely emberek, így s amúgy kellett volna lenni, s lehetett volna; tudom az én irásom s relatióm sem távoztathatja el, kiváltképpen ezfélekben az kik nem forogtak, nem értő embereknek itéletit; mindazáltal kik praxisban tudják, azokért jelentem.

Mondhatná valaki: generálisnak kimenni s pogányságnak hinni. Felelet: a zálogot urgeáltam, de nem obtineálhattam, követség által hogy oly végzett dologra menjek, nem hittem; de láttam másképpen is kezekben vagyok; az nép féltett is ugyan, de viszont a követek által tött választételekhez képest bizott is, hogy személyemmel, magunk oblatiónkkal, adományunkkal complaceálhatnánk. Valyon, ha el nem mentem volna,

az egész nép maga is nem kárhozható-é? hogy oka voltam veszedelmeknek; mentem azért hitre, a megírt nagy emberekére. Irom, hogy kezekben voltam; ne csudáld, hanem értsd meg.

Száz tizenhat zászlókkal voltam, kornétákkal együtt; irom igazsággal, egy nem volt egész 100, többire ki alatt 25 és 30 personák, harcra valóak pedig 10 s 16. s 20 személyek; mindenestől fogva harcra való emberem négy vagy 5000 ha lehetett, gyalog pedig az áruló személyeken kívül igen kevés, tarackocskák négy. Az ellenség ad minus 60,000; de mit irom számát, a ki meg tudja fontolni tatár hámnak személye szerint jelen létét és erejét, és kik ellen, u. m. magyar, svécus, kozák ellen indult, megítélheti.

Az hadak, maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett; az ellenség erős, jó lovas, nem régen nyugodtan indult; ki-menni a sánczból nem bátorságos s nem egészséges, benn maradni pedig tovább éhenhalás.

Értsd meg, uram, a sáncznak állapotját; ez valamikor régentén volt valami sáncz forma, de nem nagy, sem regularis, hanem csak egy lineában lévő, de már megavult és romlott gyepes hely, melynek renoválásában semmi rendes instrumentumink nem voltak, hanem szabályok hegyivel, csákányokkal, baltákkal kellett, nem lévén egy ásó is vagy kapa, némely helyeken holt lovakkal pótolván, szekerünk is nyolcz s tíz felett nem lévén, ez volt minden erősségünk; többire mindenütt oltalom és lőés nélkül bémehetett. Kanót, már semmi nem volt, ruhájokból csináltak magoknak, a gyalog tarackokban golyóbist, hol bétött darab lánczokat, ón szerszámokat etc. vetvén, az por is már minden felé teljességgel elfogyott; a lovas had között egy kópia nem találtatott, ezek így lévén lehetetlen vala, hogy egyéb képpen cselekedném, hanem a tractát acceptálnom, valamint s valahogy; magam személyemben hogy a sánczból elmenjek, voltak svasorim, de az becsület és édes nemzetem szeretete arra is nem bocsátott.

Ne ítélj azért ezt halló s olvasó barátom s uram balul ez állapotról; mert bizony feci quod potui, szívesen pedig, melyet magok is haraggal s szidalommal emlegetnek, szemeinkkel is látjuk a sok sebest, láttuk a sok elveszett pogányságot, úgy, hogy annak száma meghaladta sokkal az mieinket, a rabbá esettekén kívül. De mindenek felett emeld fel elmédet mindenek felett való helyre, és gondold meg, hogy mind ezek nem történetből, hanem Isten rendeléséből löttek, kihez hasonlótól Isten

minden keresztyén nemzetet oltalmazzon, s rajtunk kegyelmesen könyörüljön ő felsége. Amen.

Az maga írása pedig Kemény Jánosnak, melyet ez manifestummal együtt az fejedelemnek és országnak küldött, így vagyon szóról szóra:

Ad Celsissimum Transsilvaniae Principem Universosque Ordines, quoscumque praesens concernit negotium.

Tudom, hogy a miképpen a mi Kegyelmes Urunk megtanulta gyermekségétől fogva, hogy az földnek legnehezebb terhe az háládatlanság légyen, és ezt tudván, sem Isten s sem emberek ítéleti szerént magára olyan nevet nem vészen. Én is ő nagyságának és üdvezült atyjának és anyjának eleitől fogván minémű terhes és igazságos szolgálattal löttem legyen, tudója az Isten, nem is csak egy országbéli emberek, magok is ő nagyságok, melyet im ezzel is pecsételtem meg, hogy ha tetszett az jó Istennek, ő nagyságának közzülünk való kimeneteli által méltóságos székibe való menetele, abban nem utolsó eszköz voltam. És hogy ő nagyságának utánna ne lázadjon az egész had, s azok miatt az ellenség ő nagyságát is üldöztvén, vélek együtt ne kövesse boldogtalan sors, készebb voltam az hadak között maradni, az ellenséget magamra várni, és a nyomorúságos romlásra vélek együtt magamat adni. Jóllehet emberi ítélet szerént, sőt ő nagysága maga akarhatja szerint is, én magamat salválhattam volna. Mostan állapotom miben légyen, arról nem szükség irnom, emberem szemmel látott relatiót tehet, mind pedig minémű képtelen erőm és értékem felett való sarcot kívánjanak rajtam, többire majd úgy tartván, mint ha ő nagyságát magát kapták volna kezekbe, sőt ő nagysága ellen való rancorokat rajtam akarják kitölteni. Ő nagysága azért és a nemes ország, mind ő nagyságáért való hűségemért, mind pedig hazámhoz és annak velem egy hajóban evezett tagjaihoz való szeretetemért, hogy mentől hamarább ez nyomorúságos rabságból kiszabadítani méltóztassék, nagy alázatosan kérem:

1, Noha pedig nem csak magam szabadulásomat kérem és urgeálok, hanem velem lévő több becsületes rendekét is, ha lehetne, él az Isten, nem csak velem együtt kívánám megszabadulásokat, sőt örömet tovább is maradnék ez nyomorúságos szenvedésben : de mivel vagynak oly bizonyos consideratiókra való dolgok és okok az én hitvány személyemnek állapotjában, akár itt létemben, akár a portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával az én kegyelmes uramnak és hazánknak fogyhatalan félelmet és nyughatatlanságot kezdenek

keresni, ha az én innen való szabadulásom halad. Én ez állapotban megtetéztem uramhoz s hazámhoz való hűségemet, ehez illendő alkalmaztatással, de bizony periculum est in mora, ha ő nagyságok s ő kegyelmek halasztják, melynek sem én, sem velem valók lesznek okai Isten s e világ előtt. Én utánam pedig nagyobb respectus vagyon Kornis Ferencz uramra, kinek is sarcza még nem specificáltatott, de hihető dolog, érteke felett léssen: és ha Isten engemet ő nagyságok s ő kegyelmek segítségével megszabadítana, az ő kegyelme megszabadításában is munkás lennék: de ha köztök marad, félő az ő kegyelme személyének is ne kezdjenek ártani; szükség azért hasonló provisióval lenni ő nagyságoknak és ő kegyelmeknek az ő kegyelme személye felől is.

2. A mi sarcz által való szabadulásunknak módja felől mi úgy elmélkedünk, hogy noha tudjuk jól az mi kegyelmes urunknak azon kívül is, de kiváltképpen a lengyelekkel lőtt végezés szerint, számtalan expensájának lételét, mindazáltal mivel ott ő nagyságának záloga vagyon, keresztyénekkal is vagyon dolga, onnan ő nagyságára és hazánkra jövő ellenségtől nem félhető, itt pedig ellenkezőképpen vagyon a dolog, és igen közel való a veszedelem, szükségesképpen kívántatik, hogy legelsőbben is a chámot és az környülötte lévőket mind adományyal megengesztelje, mind pedig a mi kiváltásunk által a kezek között levő alkalmatosságot vegyék ki, mert egy átaljában midőn én az én értékem és erőm felett való sarczomat emlegetem, azt felelik reá, hogy a fejedelem és az ország váltsanak ki.

3. Én, úgy vagyon, s a szerént Kornis Ferenc uram is, nem vonszuk ki abból magunkat, hogy kevés értékünket szabadulásunkért ki ne adnók, de az arra nem elégséges, egyébránt is azt hamar össze nem szerezhetni, hanem ő nagyságoknak vagyon abban módjok, convocálván ő nagyságok az nemes országot is, eliberáljanak bennünket; mivel elég hely léssen még, mind az ő nagysága és haza jobb karba való állításában, s mind több atyánkfiaiának kiszabadításokban, az mi kicsiny értékünknek is afféle ususra való convertálásában. Ugy vagyon, a kik közönséges tatár kéznél vagynak, azok közül sokan csak könnyű sarczon fognak megszabadulni; de azoknak is szegényeknek nagy akadályt creáltak, megtiltván, hogy valámig a mi sarczunk végbe nem mégyen, ha szintén megalkuszna is, senki meg ne szabadulhasson, melyen is ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek szükséges szorgalmatoskodni.

4. Az mi pedig illeti azoknak megengeszteltetéseket, annak

ilyen módját látjuk: hogy ím az chámnek az ő állapotjok szerént nem köz rendből álló követé mégyen ő nagyságához, a véle levőkkel együtt igen jól kell látni, és kell ajándékozni. Ide benign az chámnek, vezérnek, Hasznadár passának, szükségképpen tisztességes ajándékot kell adni; nekem az vezér azt intimálta, hogy a tatár követet valami két ezer tallér felé kell ajándékozni. A követeknél penig kell lenni extraordinarie annyira való ajándéknak s pénznek, hogy az kinek illik, adhasanak öt vagy hat személynek. Az chám ajándékát penig úgy kell érteni, hogy mostan ha csak három vagy 4000 tallér árú léssen is, abban meg nem állapodik a dolog, hanem bizonyos summa pénz adás felől külön fog lenni a tracta, ki nélkül nem is hiszem, hogy az dolog véghez menjen.

5. A bizonyos dolog, hogy az chámnek a portától való parancsolatja az volt, hogy az két Oláhországban vajdákat válaszszon, Erdélyre is reá menvén hasonlót cselekedjék, ha az mi nyomoruságos rabságunk torkokat bé nem töltötte volna; mint fognak megmaradni azok a vajdák is, bizonytalan. Az erdélyi állapot felől úgy vézsem eszembe, hogy az portától várnak; azonban Neszter-Fejérvár tájékaról is ezek nem igen sietnek, kívánván követeknek Erdélyből való kiérkezéseket, és minden ott lévő állapotokról való informáltatásokat. Nem lehetetlen az is, hogy a főrendekben ne kezdjenek a portától béküldést kívánni.

6. Tudom sok felé való költését ő nagyságának, nem hogy maga szükségére, de csak nekem mostani állapotomra is, ha az havasalföldi vajdát, bojérokat, kölcsönözés felől ő nagysága meg fogja találni, nem fog haszontalan lenni.

7. Ez állapotban nekem úgy látszik, ő nagyságának convocáltatni kell az országot, és a mint ide, úgy a portára is követeket kell küldeni, ott is az állapotokat complacáltatni.

8. Mivel hogy sokan már is sarczok felől véget értenek, naponként végeznek is, egyszer másszor tudósítják, kinél légyenek, házok népét, és mennyi légyen sarczok: arra azért egy bizonyos embert kell rendelni, ki percipiálja és Jászvásárt is ugyan egy embert kellene fogadni arra, ki bé tudná a rabok sarczait iktatni.

P. S. Az itt való sanyaru és szoros állapot külön való írást nem engedvén, ő nagyságát alázatosan követem; az Isten meg ne szabaditson, ha uram és hazám ártalmára való dologban igyekezem; de ha én velem kereskedést kezdenek indítani, esztendőnként nem egyszer ő nagyságát s az országot sattzol-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

tatni, s azonban az sanyaruságot is vélem meguntatni, Isten és ember előtt oka nem leszek. Annak okáért assecuratiót kívánok ő nagyságától és az országtól kiváltatásom felől, az mint megalkhatom vélek, mennél hamarébb; halált kívánnék az Istentől, de nem praescribálhatok ő felségének: kérem Istenért is ő nagyságát s ő kegyelmeket, vegyék hamar való jó corisideratióba, de igen titkoson, és igyekezzenek eliberálni mennél hamarébb bennünket, ne légyünk akadály az több keresztyén atyánkfiainak is szabadulásokban. Datum in Castris Tartaricis in Moldavia positis, die 6-a Aug. Anno Domini 1657.

Johannes Kemény de Gyerő-Monostor *m. pr.*